

RECENZIJOS

KNYGA APIE MENINES VERTYBES

Mūsų respublikoje ne itin dažnai pasirodo monografijos, nagrinėjančios aktualias estetikos problemas. Todėl nenuostabu, kad jos susilaukia skaitytojų dėmesio. A. Gaižučio knyga „Menas ir humanizmas (Apie meninių vertybių prigimtį)“ (V., Mintis, 1979.—144 p.) patraukia savo reikšminga ir turininga problematika.

Neabejotina šios knygos teigiamybė yra tai, kad jos autorius nesistengia nagrinėti tik „grynos“ meninių vertybių problematikos ir gvildena (tiesa, neretai nužymėdamas tik kontūrus) svarbius „amžinuosius“ estetikos klausimus. Autorius gerai išstudijavęs aptariamą medžiagą ir sugeba nagrinėti sudėtingus klausimus aiškia, skaitytojui prieinama kalba.

Daugiausia dėmesio knygoje skiriama buržuazinių meninių vertybių koncepcijų kritinei analizei, kuri sudaro apie pusę knygos. Ir tai dėsninga, nes tarybinėje estetikoje trūksta analogiškos krypties tyrimų.

Meninių vertybių prigimties klausimais ypač domėtasi XIX a. pabaigoje, kai buržuazinėje filosofijoje galutinai susiformavo savarankiška tyrimų kryptis — aksiologija. Meninių vertybių problema mūsų amžiuje įgavo visiškai kitokį, daug tragiškesnį atspalvį. Didėjantį dėmesį meninėms vertybėms iš dalies galima paaiškinti ir buržuazinės kultūros krize, totaliniu tradicinių meninių vertybių „pervertinimu“, siekimu išsivaduoti iš europocentrizmo ir kt. veiksniams.

Be to, prieštaringa XX a. modernistinio ir neoavangardistinio meno evoliucija iškėlė estetikos specialistams daug naujų klausimų ir skatino kitaip pažvelgti į tradicines jos problemas. Tad visiškai dėsninga, kad šiuolaikinės buržuazinės estetikos atstovai ne tik siekia teoriškai pagrįsti realius

modernistinio meno prieštaravimus, jo elitinę prigimtį, polinkį į ezoterinį formalizmą, nutolimą nuo aktualios socialinės problematikos. Būdami meninių vertybių devalvacijos proceso liudininkai, jie atvirai pripažįsta Vakarų meno krizę ir miglotas jo vystymosi perspektyvas. Ne veltui VII tarptautinio estetikų kongreso (Bukareštas, 1972) sekcija „Šiuolaikinis menas — meno mirtis“ buvo pati gausiausia.

Taigi marksistinei estetikai labai svarbu teisingai kritiškai išsiaiškinti vertybinę idealistinę estetikos orientaciją ir savo ruožtu gilinti istorinį požiūrį į meninių vertybių prigimtį, jų savitumą ir ryšį su kitomis kultūros vertybėmis. Reikia pažymėti, kad recenzuojamos knygos autorius nagrinėja aksiologinę buržuazinės estetikos problematiką neatsietai nuo Vakarų kultūros ir meno vystymosi konteksto. Tai svarbiausias pozityvus A. Gaižučio knygos bruožas. Lyginamasis analizės metodas autoriui leido parodyti pagrindinių tendencijų, kurios išryškėja aiškinant meninių vertybių prigimtį, bendrybes ir skirtumus. Autorius išskiria keturias tendencijas — subjektyvistinę (V. Bašas, A. Delakrua, A. Bergsonas, M. Valis), objektyvistinę (N. Hartmanas, E. Surjo, R. Bajė, A. Fosijonas, R. Juigas, B. Berensonas), reliacionistinę (R. Arnheimas, Č. Morisas, S. Peperis), sociologinę (Dž. Boasas, Š. Lalo, A. Čaildas). Pirmame knygos skyriuje „Šiuolaikinė buržuazinė estetika apie menines vertybes“ autorius dalykiškai ir glaustai nagrinėja minėtų filosofų teorinius principus, atskleidžia išvardytų tendencijų savitumą, kiekvienos iš jų „vidinę logiką“. Tiesa, ne visos tendencijos nušviestos vienodai išsamiai. Kyla abejonių, ar tikslinga buvo, turint galvoje šios knygos apimtį ir klausimų kompleksą, nagrinėti tiek daug personalijų. Galbūt vertėjo apibūdinti

tik kelias, svarbiausias koncepcijas, ryškiausiai reprezentuojančias atskiras tendencijas. Nepateisinamas F. Nyčės, B. Kročės ir P. Frankastelio aksiologinių pažiūrų ignoravimas, turint galvoje jų įtaką vėlesnei estetikai. Aptariant objektyvistinę estetiką, tikslinga buvo pasinaudoti svarbiu prancūzų estetiko R. Juigo veikalu „Formos ir jėgos“ (Paryžius, 1972), kuriame bene ryškiausiai išreiškta jo koncepcija.

Pirmame knygos skyriuje autorius teisingai teigia, kad metafiziniai idealistinės estetikos principai, istorinio požiūrio neigimas arba abejingumas jo galimybės, perdėtas scientizmas paprastai padeda įsigalėti supaprastintam meninių vertybių prigimties aiškinimui, atskirų meno kūrėjų ir suvokimo aspektų suabsoliutinimui. Ir tik tie buržuazinės estetikos atstovai, kurie įrodinėja, kad meninės vertybės yra „sąlygojamos ir kolektyvinių žmonių poreikių, gvildena svarbius šiuolaikinės estetikos klausimus, remiasi naujais humanitarinių ir tikslųjų mokslų duomenimis, atskleidžia nemaža meninės vertybės ypatumų“ (68 p.). Tačiau bendroji idealistinė metodologija, istorizmo ignoravimas, pabrėžia autorius, yra didis jų mokslinių ieškojimų stabdys.

Meninių vertybių esmės samprata yra tiesiogiai susijusi su estetiškumo traktavimu. Šiems klausimams skirtas antras knygos skyrius „Estetiškumo ir meno prigimtis“. Estetiškumas, kaip nurodo A. Gaižutis, gali būti aiškinamas „tik kaip ypatingas subjekto ir objekto santykis“, mintantis kartu su istorijos raida. „Estetiškumas yra ne gamtinė arba visuomeninė savybė, o tam tikras santykis, kuris (informacijos arba turinio prasme) įgyja savitumo abiejų sąveikaujančių pradų dėka. „Nėra „amžinojo“ grožio, o tik santykinis, atsiradęs tikrovės praktinio dvasinio įsisąmoninimo ir pertvarkymo procese“ (78 p.). Teigiama šio skyriaus savybė ta, kad autorius kruopščiai nagrinėja estetinį santykį, atskleidžia įvairius jo sudėtingo „mechanizmo“ aspektus, kūrybiškai naudoja paskutiniaisiais dešimtmečiais vykusių diskusijų tarybinėje estetikoje medžiagą. A. Gaižutis daug dėmesio skiria estetinio santykio ir formos ryšiui, estetiškumo ir meninės kūrybos sąveikai: „Menas iš kitų kultūros reiškinių išsiskiria tuo, kad jame vyrauja estetinė funkcija. Tačiau ji nenustelbia žmoniškųjų vertybių. Estetinė funkcija izoliuodama vertybes nuo betarpiškų gyvenimiškų ryšių, ne tik pabrėžia ir iškelia jų reikšmę, bet ir suteikia joms **bendražmogišką prasmę.**

Todėl meno kūrinys, kaip dinamiškoje vienybėje, įkūnytų vertybių kompleksas intensyviau sąveikauja su tomis vertybėmis, kurios egzistuoja kūrinių supančioje tikrovėje“ (98—99 p.).

Trečias knygos skyrius „Meninė kūryba ir vertybės“ teoriniu požiūriu bene įdomiausias. Jame autorius nagrinėja meninės kūrybos procesą kaip žmoniškųjų vertybių įkūnijimo (atrankos ir modifikacijos procesą). Meninei kūrybai, teigia A. Gaižutis, yra būdingas ne tik intelektualumas, bet ir spontaniškumas (ekspresija). Joje „savitai pasireiškia nesąmoningumu pasižymintios žmogaus psichinės veiklos formos. Neigiant jų įtaką, neįmanoma paaiškinti meninės struktūros ir jos funkcionavimo“ (107 p.).

Šiame knygos skyriuje A. Gaižutis nagrinėja ir mažai nušviestą estetikoje kūrinių vientisumo ir užbaigtumo problemą. Aptariant nepaprastai išaugusį vadinamojo „non-finito“ (neužbaigtumo) vaidmenį XX a. meninėje kultūroje, reikia pritari ti autoriaus mintčiai, kad „neužbaigtumą galima laikyti meninės vertybės turinimo priemone“, kuri susijusi su meninės kūrybos ir suvokimo įvairiapusiškumu. „Non-finito“ „atsiranda ne atsitiktinai ir yra sąlygojamas estetinių poreikių ir idealų, pirmiausia padidėjusio saviraiškos, meninės ekspresijos vaidmens“ (128 p.).

Mūsų manymu, gvildendamas šią aktualią problemą, autorius privalėjo remtis ir turtinga Senovės Rytų estetika (Kinija, Japonija), kurioje skiriamas didelis dėmesys užuominai, minties neapibrėžtumui. Autorius kildina neužbaigtumą iš baroko pradmenų ir ypač romantizmo (124 p.). Toks požiūris yra pernelyg europocentriškas, nepakankamai įvertina skirtingų kultūrų sąveiką.

Dar viena principinė pastaba dėl knygos struktūros. Tyrinėdamas tokias sudėtingas problemas, autorius galėjo pasirinkti du kelius. Pirma, atsisakyti pirmo skyriaus „autonomiškumo“ ir jo medžiagą panaudoti antrame ir trečiame skyriuje, kuriuose sprendžiamos aktualios grožio ir meno kūrybos santykio, vertybinės meno kūrybos prigimties problemos. Taip lengviausia išvengti priekaištų dėl atskirų personalijų pasirinkimo, klasifikavimo ir pan. Kitas kelias — autorius pasirinktas. Jis daug dėmesio skiria, jame slypi daugiau pavojų, kurių autoriui kai kur nepavyko apeiti. Tyrinėdamas margą šiuolaikinės idealistinės estetikos spektrą, autorius privalėjo plačiau nušviesti ak-

siologinės orientacijos ištakas, įvairių tendencijų ryšį su bendrakultūriniais ir socialiniu kontekstu. Tokie ekskursai nebūtų pakenkę knygai.

Šios kritinės pastabos anaipol nemenkina knygos vertės. Negausiai mūsų esteti-

kos literatūrą papildė originali studija, parašyta profesionaliai, su geru dalyko žinojimu ir skoniu. Tokie knygos turėtų būti leidžiamos didesniais tiražais. Juk jos reikalingos ne tik mokslo žmonėms.

A. Andrijauskas

IS LOGIKOS ISTORIJS

Neseniai knygynuose pasirodė A. Vaišvilos knyga „Logikos mokslas Lietuvoje“¹. Paantraščiame nurodoma, kad nagrinėjamas 1900—1940 m. laikotarpis. Tad loginės minties raida Vilniuje bei Vilniaus krašte 1920—1939 m. A. Vaišvilos netyrinėjama. Ši įdomi tema dar laukia savo tyrinėtojo. Pačioje knygos pradžioje A. Vaišvila formuluoja darbo kryptį: „Šio tyrimo tikslas — atskleisti loginės minties raidoje realias logikos mokslo problemas, atsekti jų ryšį su tuo metu Lietuvoje plitusių filosofinių gamtamokslinėmis idėjomis, visa tai vertinant marksistinės metodologijos ir šiuolaikinės logikos požiūriu. Istorinius logikos tekstus bandėme tirti taip, kad išryškėtų jų teorinė koncepcija, sąlygojusi juose keliamų idėjų specifinį pobūdį“ (9 p.). Iš to išplaukia, kad knyga turi būti teorinė; vėliau autorius netgi nurodo savo logikos raidos koncepciją ir jos tyrimo metodą (9 p.).

Knygos teoriškumas suponuoja tam tikrą privalomą abstrakcijos lygį. Tačiau, skaitant knygą, atrodo, jog autorius kartais pamiršta savo uždavinius ir dažnai pereina tik prie logikos mokslo istorijos šaltinių aprašymo bei aptarimo. Čia atsiskleidžia ir tam tikri teigiami monografijos bruožai: knygos autorius yra suradęs gausybę naujų, iki šiol daugumai nežinomų logikos istorijos šaltinių, o tai padeda jam nuosekliai atskleisti logikos atsiradimą bei vystymąsi Lietuvoje.

Knyga pradedama lietuviškos logikos terminijos raidos bei logikos dėstymo Lietuvoje aprašymu. Įvadinėje dalyje pateikta daug platesniam skaitytojų sluoksniui nežinomų istoriografinių duomenų.

Tolesnis knygos skirstymas sutampa su autoriaus logikos raidos etapų koncepcija. A. Vaišvila siekia parodyti „logikos raidą kaip gyvą, dialektišką procesą, besivystantį nuo tradicinės prie matematinės ir dialek-

tinės logikos“ (10 p.). Pagrindinis dėmesys pirmame skyriuje nukreiptas į neotomistinės logikos šaltinius bei jos raidą, nes pastaroji, kaip rodo autorius, dominavo tuometinėse Lietuvos mokyklose ir Universitete. Viena iš pagrindinių šios krypties vyravimo priežasčių buvo ta, kad „neoscholastika <...> filosofinė didaktinė sistema, privaloma katalikų mokyimo institucijoms“ (43 p.).

Pastarosios sistemos dominavo Lietuvoje. Čia iškyla klausimas: kodėl kitos logikos kryptys nebuvo įtrauktos į Lietuvos logikos raidą? Autorius nurodo, kad „dėl, galima sakyti, atsitiktinai susiklosčiusių aplinkybių tie Lietuvos studentai <...> kurie buvo išklause pažangesnių logikos kursų Kauno universitete, davusiam toną to meto logikos mokslui Lietuvoje, logikos nedėstė“ (54 p.). O vadovėliai, kuriais naudojosi moksleiviai, parašyti S. Šalkauskio bei A. Jakšto, sekė neotomistine logika.

Antrame skyriuje nagrinėjami matematinės logikos pradmenys Lietuvoje. Labiausiai A. Vaišvilą sudomino K. Raičinskio studija „Matematinis logikos metodas“ bei daktarinės disertacijos „Objektyviosios tikrovės modeliavimas“ fragmentai, kurių aptarimas bei dėstymas užima daug vietos šiame skyriuje. Kita dalis skiriama loginių paradoksų gvildenimui, remiantis aptariamo laikotarpio medžiaga. Svarbiausiu iš jų pripažįstamas V. Sezemano darbas „Paradoksų klausimu“.

Paskutinis, trečias, skyrius aprašo dialektinės logikos atsiradimą bei plitimą Lietuvoje. Autorius mano, jog dialektikos gimimą Lietuvoje sąlygojo tradicinės logikos ribotumas ir dialektinių idėjų plitimas iš Vakarų filosofijos.

Taip trumpai būtų galima nusakyti knygos turinį bei autoriaus keliamus uždavinius. Verta pažymėti, kad šie uždaviniai ne visur vienodai įgyvendinti. Pirmiausia,

¹ Vaišvila A. Logikos mokslas Lietuvoje.— V., 1980.